üldiselt samadel alustel ning samas vaimus, nagu varemailgi aastakümneil. Ülikool jäi endiselt linna tähtsamaks keskuseks. Üliõpilaskond moodustas, nagu varemini, eraldatud korporatsiooni, mille liikmed allusid ülikooli-kohtule, mis endise pehmusega käsitles akadeemiliste kodanikkude rohkeliigilisi, linnakodanikkude vastu sihitud „tudengi tükka". Kuid aastasaja lõpu poole, eriti 80-daist aastaist peale hakkab ülikooli senine eraldatud ning teatavas ulatuses eesõigustatud seisukoht ikka enam ja enam kaduma. Olulisemaks teguriks ses suhtes olid valitsuse poolt ülikooli venestamiseks maksmapandud uuendused, mille tagajärjel akadeemiline organisatsioon kaotas oma senise autonoomia. Teisest küljest ei jäänud mõjuta ülikooli senise domineeruvuse vähendamisel linna hoogus suurenemine, tema elanikkude koosseisu ja ka ajavaimu muutumine. Aastasaja lõpul ja käesoleva alul oli ülikool juba täiesti kaotanud oma endise seisukoha, kus tema külje all asuvat linna hinnati ainult teenivas osas tema suhtes, nagu nägime eelmises peatükis. Nüüd oli linn tema kõrval saanud iseseisvaks väärtuseks ning teguriks ja nõudis ka oma huvide tunnustamist ülikooli poolt. — Aastasaja lõpul sai Tartu üliõpilaskonnas märgatavaks liikumine, mis oli talle varemail aastakümneil võõras. Nagu teisteski Vene ülikoolides, leiab ka siin maad rida üliõpilaste rahutusi (1899.—1902. ja 1905.—1906. a.), mis politilise aluspõhjaga ja mille kandjaiks peaasjalikult venelased, kelle hulgas rohkesti käremeelset elementi. Viimase mõju ulatub ka väljapoole ülikooli seinu, eriti käesoleva aastasaja alul, ja toetab tunduvalt sotsialistliku liikumise arenemist Eestis, mille üheks keskuseks saab Tartu.

Eesti rahvuskultuurilise arenemise seisukohalt oli ülikool läinud sajandi paaril aastakümnel tähtsaks teguriks, kuigi mitte niivõrt oma otsese kui ka kaudse mõjuga, ja aitas seega Tartut ka ülalmainitud suhtes tõsta „eesti elu" keskuseks. Oli ju nii või teisiti rida eesti rahvuslikke ettevõtteid seotud eesti akadeemiliste ringidega, ülikoolis õppivatega või seal juba õppimise lõpetanutega. Need ettevõtted aga ise, mis siin algatati läinud aastasaja viimasel kolmandikul-neljandikul ja käesoleva alul, tõstsid Tartu kõige otsemalt eesti rahvusliku liikumise tähtsamaks keskuseks.

**Tartu eesti rahvuskultuurilise keskusena.** Veel 80-date aastate alul seisis jõukas Viljandimaa C. R. Jakobsoni juhtimisel rahvuspolitiliselt küll tähtsal, silmanähtavalt juhtival kohal, kuid Tartus oli siiski juba varemalt käimas ja käima pandud hulk rahvuskultuuriliselt tähtsaid ettevõtteid. Hiljemini suurenes nende arv ja laienes ning süvenes nende tegevus ja mõju. Olgu siin ärkamisaja kõige vanema nähtusena nimetatud J. V. Jannseni „Eesti Postimees", mis Tartus pärast toimetaja siia-asumist 1864. a. käima hakkas. Lühikese ajaga tõusis see mõjuvaks avalikuks häälekandjaks. Juba esimese aasta lõpul tõusis lehe tellijate arv 1700 peale, 1867. a. oli neid juba 2800, peale selle veel paartuhat lisade tellijat, mis tolle aja kohta oli üsna suur menu. Lisadeks olid „Eesti Postimehe Jututuba", mis iga nädal ilmus, ja „Eesti Missionär" iga kahe nädala tagant; 1869. a. astus viimase lisa asemele „Eesti Põllumees". Kõiki neid lisasid võis ka pealehest lahus tellida. — C. R. Jakobsoni püüdmisi toetav „Tartu Eesti Seitung", mis 1878. a. ilmuma hakkas, ei saanud aga jalgu alla ja oli sunnitud paari-aastase ilmumise järel oma tegevuse lõpetama.

1882. a. peale hakkab Tartus A. Grenzsteini toimetusel ning väljaandel ilmuma nädalaleht „Olevik", mis esialgu „Sakalaga" küll teatavas opositsioonis, kuid peale C. R. Jakobsoni surma samal aastal varssi oma tüseda sisu ja ladusa



Tartu, lk. 166